

Tükrözodések. Tisztelgés Domokos Mária előtt

[*Tükrözodések. Ünnepi tanulmánykötet Domokos Mária népzene kutató-zenetörténész tiszteletére. Szerkesztette: Szalay Olga. L'Harmattan – Könyvpont Kiadó, Budapest 2012*]

Szenior kutatókat köszöntő ünnepi tanulmánykötet szerzői nagyobb részt általában a tanítványok szoktak lenni. Legtöbbször a tudományos életpályával párhuzamosan fut az oktatói is, és mikorra valaki eléri 70. születésnapját, addigra generációk sorának adhatta át tudását, kutatói tapasztalatait. A tanár-diák viszony jellegéből adódóan magában hordozza az utóbbi részéről a szakmai tekintély tiszteletét az előbbi irányába, azaz sokszor kötelező reverenciaként születnek meg a tanulmány formáját öltő köszöntések. A magyar zenetudományi szakmán belül nem is egy olyan ünnepi konferenciát, kötetet említhetünk, amelyen, amelyben csak egykori vagy jelenlegi tanítványok működtek közre. Domokos Mária tiszteletére 2012 novemberében Szalay Olga szerkesztésében megjelent *Tükrözodések* című kötet azonban nem ilyen. Nem is lehet, hiszen a 70. születésnapja alkalmából köszöntött népzene kutató-zenetörténész mögött nem áll hagyományos tanári életpálya, kutatói viszont annál inkább.

Összesen negyven, illetve a függelékben, a Bukovinában és Moldvában tett gyűjtőutakról szóló, Németh István által jegyzett visszaemlékezéssel negyvenegy tanulmány és egy DVD-ROM (*Mikor Máriához ...* címmel) tiszteleg az ünnepelt előtt. Már önmagában a kötet terjedelme, a közreműködők száma tekintélyt parancsoló. Tekintettel Domokos Mária érdeklődési körére, mindez nem véletlen, hiszen személye, kutatói egyénisége ideálisan testesíti meg Kodálynak azt elvárását, hogy a magyar zenetörténetet a rendelkezésre álló népzenei adatok tükrében, és fordítva, népzeneinket zenetörténeti kontextusba helyezve is kell vizsgálnunk. Ha még nem is tudatosan, de ezt az irányt jelölte ki számára a családi háttér, az elmúlt évszázad magyar zenetörténeti forráskutatásában és a moldvai csángók népzeneje felfedezésében jelentős eredményeket felmutató édesapa, Domokos Pál Péter, az erdélyi gyökök és egyben az első zongoratanárt is jelento édesanya. A későbbiekben mindez megerősítést nyert a Zeneakadémián folytatott zenetudományi tanulmányok, a fiatal kutatói éveiben a nagy szakmai tekintélyek irányítása, közelsége — pályakezdése még a Kodály által vezetett kutatócsoportban —, majd csoportbeli vezető kutatótársai Olsvai Imre és Vargyas Lajos révén. Örökösévé, pontosabban társörökösévé is vált a magyar népzene kutatás elmúlt évszázadának állandósult fosodor-vonalát jelento kritikai összkiadás sorozat, *A Magyar Népzene Tára* szerkesztésének. Az utóbbi évtizedekben ez a nagy filológiai apparátust és széles körű népzenei anyagismeretet igénylő munka kötötte le idejének nagy részét, mégis számos tanulmányt írt a számára oly kedves zenetörténeti vonatkozású témákban is, mint a 16–19. század magyar tánczeneje, benne kiemelt helyen a verbunkos dallamok kérdésköre, Lavotta János munkássága, Schubert és más szerzők magyaros tematikájú művei, Moldva népzeneje, egyházi zenéje, az identitás kérdései. Ahogyan Szalay Olga fogalmaz a kötet *Elöljáró szavak* című bevezetőjében:

„[...] a kodályi kíváncsiság, miszerint: *„a magyar zenetörténésznek előbb folkloristának is kell lennie*’, az ő [Domokos Mária] pályáján már kezdetől természetes egységben valósult meg, első helyen mindenkori a zenetörténet hungarizmusaira és a magyar népzeneire való összpontosítással.”

Mindezt a tematikai sokszínűséget, de mégis erőteljesen magyar vonatkozású megközelítést tükrözik a kötetben megjelent tanulmányok, melyekkel a kollégák köszöntötték a zenetörténeti, népzenei és általában művelődéstörténeti műveltségéről híres kutatótársukat. Találó tehát a kötet címadása, hiszen a 41 írásműből összeálló opusz valóságos tükrözodéseit adja Domokos Mária munkásságának, kutatói életpályájának, személyes érdeklődésének, kapcsolattrendszérének.

Idoben a magyar ostörténet korszakától a 20. századig, térben pedig Velencétől a Kárpát-medencén át egészen Moldváig olvashatunk igényes kottapéldákkal ellátott tanulmányokat. Bár a kötetben belül nincsen belső tematikus bontás, mégis jól körvonalazódnak a nagyobb egységek: népzene- és néptánc-kutatás, kutatástörténet, néprajz, tánc-történet, zenetörténet. A kötetet nyitó ostörténeti, vagy ahhoz kapcsolható tematikában Andrásfalvy Bertalan *Oshagyomány és népköltészet* címmel az oshagyomány értékrendjének és etikájának megörzését követi nyomon a magyar balladai népköltészetben, Juhász Zoltán matematikai öntanuló modellezéssel elemzi különböző népek dallamanyagait, a különböző népzenei nyelveket, és dallami arche- vagy ostípusokat mutat ki belőlük. Eddig 33 népmintegy 35000 dallamát tartalmazza az adatbázis, amely alapján a program dolgozik. Paksa Katalin a magyar népzenei hagyomány legemblematisabbnak számító hangsorának, a pentatóniának mint identitáshordozónak a szerepét vizsgálja Kodály és Bartók művészetén, munkásságán keresztül. A második csoportba táncfolklorisztikai tanulmányok, illetve a tánc és kísérozene összefüggései kerültek. Almási István népzenei táncdallamok 1960-as évekbeli kiadásának sajátos erdélyi történetét írja le, Karácsony Zoltán az ugrós táncok osztályozását, illetve az osztályozás alakulását, a módszertanok fejlődését ismerteti Martin György, Lányi Ágoston, Pesovár Ferenc és Erno rendszerezéseinek összehasonlításával. Fügedi János és Vavrincez András szerzőpáros a tánc és a kísérozene összefüggéseit vizsgálja a 2012-ben megjelent *Régi magyar táncstílus – Az ugrós* című monográfia alapján. Lázár Katalin az ütempáros játékdalok rendezési problémáira mutat rá, Landgráf Ildikó pedig Vikár Béla tudományos pályájának finn vonatkozásait mutatja be. A kötet két szövegfolklórral foglalkozó tanulmánya közül az elsőt Bartók Béla és Kodály Zoltán népzene-kutatói munkásságát a szövegfolklorisztika szempontjából tekinti át Mikos Éva, míg a másodikban Kodálynak a népdalszövegekről összegyűjtött gondolatai nyomán a *Székelkeserves* című kórusmű szövegét elemzi Rudasné Bajcsay Márta.

Gyűjtésekről, táncról, tánc- és hangszeres zenéről tájékozódhatunk a következő kisebb tematikus egységben. Szalay Zoltán a Csíkmadarason történt gyűjtéseket a teljesség igényével veszi sorba, és saját gyűjtéseivel együtt egy csíkmadarasi monográfia körvonalait rajzolja meg. A 2012 év elején eltávozott Pálffy Gyula posztumusz szerkesztett írásából az erdélyi vegyes lakosságú falu, Gerendkeresztúr táncait ismerjük meg. A jelenleg Gyimesközélpokon élő Halász Péter néprajzkutató a gyimesi parasztvakprímás, Antal Zoltán (helybeli nevén Vak Zolti, vagy Finánc Zolti) életében, zenéről vallott elbeszéléseiben kalauzol el minket, ami általában is a népzene-gyűjtés fontos feladatára hívja fel a figyelmet: a gyűjtőnek tisztában kell lennie a zenés, táncos jelenségek, műfajok, táncok, dallamok helybéli szerinti értelmezésével, a róluk szóló magyarázatokkal, meghatározásokkal, elnevezésekkel. Virágölgyi Márta, a népzenei revival mozgalom egyik legrégebb óta tanító „prímá”-ja, aki egyébként klasszikus hegedutanárként kezdte pályafutását, a tanításhoz használt *Népzenei Füzetek – Hangszeres Népzenei Példatár* című sorozat egyes köteteit mutatja be, az ezt követő tanulmányban Endrodi Judit pedig a Kárpát-medence citerajáték-hagyományának ritka játékmódjait. A törökös rokonnépeink körébe vonható, a Kaukázus északi peremén élő karacsáj nép zenéjének magyar kapcsolatait elemzi Sipos János, melyben nem a pentaton hangsor játssza a fő szerepet, hanem sokkal inkább dallamsorok kvint- és kvartváltása, ritkábban a magyar új stílusra jellemző emblematikus kupolás és visszatérszerkezet, ami azonban már valószínűleg az orosz könnyűzene hatását mutatja a karacsájoknál. Harangozó Imre és Iancu Laura a moldvai csángó népköltészet és a magyar identitástudat alakulásáról szóló írásaival záródik a kötet első fele, a tágabb értelemben folklór tematikában mozgó tanulmányok sora.

Tárgyában még kapcsolódik Moldvához, és egyben átvezet a magyar zenetörténet területére Berlász Melinda tanulmánya Domokos Pál Péter és Veress Sándor utolsó találkozásáról. Bár a moldvai magyarság népzeneje iránti kölcsönös érdeklődésük szellemi

kapcsolatukat egészen az 1930-as évekre visszavetíti, személyes és szakmai viszony csak jóval később, 1983 novemberében, Domokos Pál Péter berni látogatása alkalmával alakult ki közöttük. Domokos Mária édesapjának azonban nemcsak moldvai kutatásai voltak úttörő jelentőségűek, hanem tánc történeti vonatkozású munkái, forráskutatásai is. Felföldi László ezek közül a pallostáncról (pallossal járt fegyvertánc) szóló, eddig nem publikált feljegyzéseknek járt utána. Továbbra is Domokos Pál Péter legfontosabb témáinál maradva, Kájoni János munkásságát érintve az általa felállított csíksomlyói nyomda legjelentősebb kiadványának, a szintén Kájoni által összeállított *Cantionale Catholicum* 1676-ban megjelent első kiadásához Munckenhaupt Erzsébet gyűjtött össze szedés- és szövegváltozatokat későbbi kiadványok kötetstábláihoz használt makulatúrákból. Kovári Réka a 18. századi csíksomlyói passiójátékok *ad notam* utalásai alapján járt utána az énekeknek, az énekelt szövegeknek, míg e sorok írója földrengés elleni ferences népének történetét, kapcsolatait tárja fel egy 18. századi ferences forrás alapján. Perenyéből származó, a 19. században leírt énekeskönyv 17. századi dallamainak járt utána Medgyesy S. Norbert muvelődéstörténész, míg gallego karácsonyi dalokat ismerhetünk meg Sergio de la Ossa, az LFZE Kodály Intézet népzene tanárának írásából. A népénekkel foglalkozó dolgozatok sorát kakukktójásként Vargyas Gábor beszéde tnográfiai tanulmánya zárja a brú (közép vietnami hegyi törzs) nyelv szóhasználatáról, egyes szavak terepen történő értelmezéséről. Ezt követően folytatódik az egyházzenei témájú írások sora.

Czagány Zsuzsa igazi filológiai rejtvény hosszasan és aprólékos megoldásán dolgozik, a *Zalka Antifonále* rekonstrukcióján. Az 1872-ben Zalka János győri püspök által restauráltatott és újrakötetett csonka kódexről mára már kiderült, hogy eredetileg a váradi székesegyház nagy méretű, gazdagon díszített és végigkottázott zsolozsmakódexe volt, amelyből több száz oldalnyi szóródott szét a történelem során különböző helyekre, került bele más kéziratba, mint ahogy a 19. századi bekötést követően, a jelenleg létező Zalka (Váradi) Antifonáléba is kerültek be máshonnan lapok, többek között az utolsó oldal, ahogyan ezt a tanulmányból megtudhatjuk. Papp Ágnes a 17–18. századi katolikus énekeskönyveink sorában különlegesnek mondható 1674-es kassai *Cantus Catholici* szerkesztőjének személyéről értekezik, Ferenczi Ilona pedig az organális többszólamúság nyomaira mutat rá egy kolozsvári énekeskönyv egyszólamú tételi kapcsán.

Tovább lépve a világi zene területére Fajcsák Attila a Mainerio-féle híres *Ungareschadallam* rokonsági körét, szűkebb kapcsolatrendszerét tárja fel, Csörsz Rumen István 16–18. századi magyar vonatkozású táncdallamok népzenei párhuzamaira, néphagyományban élő változataira mutat példákat. Rovátkay Lajos egy hannoveri születésű 18. századi német szerző (W. F. Herschel) magyaros hangvételű vonósszimfóniája kezdetét veti össze Gáti István 1802-ben megjelent zongoraiskolája egyik magyarjával, és ennek kapcsán kezd szélesebb körű nyomonkövetésbe a téma magyaros jellemzőinek igazolására. Komlós Katalin egyik kedvenc szerzőjének, C. P. Bachnak egy kis karakterdarabját, a *Bauerntanz* címűt elemzi, Szacsvai Kim Katalin pedig a 18. századi Magyarország vokális és hangszeres repertoárjának forrásait, a korabeli hangszer- és kottainventáriumokat ismerteti. Sas Ágnes a 19. században bekövetkező fővárosváltás hatásait vizsgálja a zeneéletben Pozsony és Pest-Buda viszonylatában, Tallián Tibor a Nemzeti Színház első évtizedeinek operarendezéseiről számol be, Eckhardt Mária pedig a zsolttárok az egész életútján átívelő szerepére irányítja figyelmünket Liszt zenéjében.

Három Bartókról, illetve Bartók népdalfeldolgozásairól szóló tanulmány zárja a kötetet. Lampert Vera a népdalfeldolgozásokban használt előadási jeleket és azok értelmezését tárgyalja, Vikárius László pedig a *Gyermekeknek* füzet két idevonatkozó darabja alapján a kanásztánc és ritmusának jelentőségét taglalja Bartók népzene kutatói munkásságában és zeneszerzői stílusában. Olsvai Imre, a Népzene kutató Csoportban, majd a Zenetudományi Intézet Népzenei Osztályán hosszú évtizedeken át meghatározó szakmai

pályatárs, egy korábbi magyar és angol nyelven is publikált tanulmányának felfrissített változatával köszönti Domokos Máriát, a Dél-Dunántúl hangját mutatja fel Bartók zenéjében. Hangzó élmények sokasága születik újjá Bartók műhelyében, a kutató által felfedezett, felgyújtott dallamok tucatjait fogalmazza, alkotja újra a zeneszerző. Olsvai ezeken a dallamokon és műveken vezeti végig olvasóját, hiszen ne feledjük: a magyar népzene kutatói szakma legalább annyit köszönhet a zeneszerző Bartóknak és Kodálynak, mint a népzene kutatónak.

Külön méltatásra érdemes a Domokos Mária gyűjtéseiből összeállított DVD-ROM, amely mintegy 30 órnyi énekes felvételt tartalmaz a bukovinai születésű Gáspár Simon Antal, valamint hét moldvai falu kiváló énekeseinek előadásában.